

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

(ΕΒΡΑΒΕΥΘΗ ΥΠΟ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ)

ΤΟΜΟΣ ΕΞΗΚΟΣΤΟΣ ΕΚΤΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ ΜΗΝΑ Δ. ΜΥΡΤΙΔΟΥ
1962

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΔΗΜΩΔΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΤΕΧΝΗ

Εἰς τὸν προηγούμενον τόμον τοῦ περιοδικοῦ συνέλεξα παραδείγματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα συνάγεται ὅτι ὁ μελετητὴς τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης ἔχει πολλὰ νὰ ὠφεληθῆ ἀπὸ τὰ ἐπιγράμματα τῶν Μέσων Ἑλλήνων. Σήμερον ἐπανέρχομαι εἰς τὸ θέμα ἀπὸ ἄλλης σκοπιᾶς, καὶ τοῦτο διότι, ὡς ἔχει παρ' ἡμῖν ἐν Ἑλλάδι σήμερον ὁ χωρισμὸς τῶν ἀρχαιολογικῶν ἀπὸ τῶν φιλολογικῶν σπουδῶν, κινδυνεύουν οἱ νεώτατοι νὰ λησμονήσουν τὴν ὠφέλειαν τὴν ὁποῖαν ἔχουν ν' ἀντλήσουν ἀπὸ τὰ βυζαντινὰ κείμενα τόσον τὰ λόγια ὅσον καὶ τὰ δημῶδη. Ἐνῶ ὁ ἀφιολόγητος ἱστορικὸς τῆς τέχνης εἶναι τι ἀδιανόητον καὶ ὁ ἀνιστόρητος φιλόλογος φαίνεται μοι τερατῶδές τι.

Ἐξ ἄλλου θὰ ἐπεθύμουν νεώτερός τις φιλόλογος καὶ ἀρχαιολόγος ἐκ τῶν ἀσχολουμένων περὶ τὴν Μέσην Ἑλληνικὴν Τέχνην ν' ἀναλάβῃ τὴν συναγωγὴν τῶν ἐκ διαφόρων λογίων καὶ δημῶδων ἱστορικῶν, στιχηρῶν, ἀγιολογικῶν κ.ἄ. κειμένων εἰδήσεων περὶ τε τῆς καθ'αυτὸ Τέχνης (ἀρχιτεκτονικῆς, ζωγραφικῆς, γλυπτικῆς), τῆς μικροτεχνίας (ἀργυροχοϊκῆς καὶ ἄλλης μεταλλουργίας, κατεργασίας λίθων, ξύλου κλπ.) καὶ τῆς ὑφαντικῆς.

Τὰ παραδείγματα τὰ ὁποῖα θὰ φέρω περαιτέρω λαμβάνω ἐκ δύο κειμένων. Τὸ πρῶτον εἶναι ἡ « Διήγησις παιδιόφραστος τῶν τετραπόδων ζῴων » (κατὰ τὴν ἔκδοσιν Wagner, 1879), ὅπου χυδαῖκῶς τὰ ζῶα ἐρίζουν πρὸς ἄλληλα, κατηγορούμενα διὰ τὰς κακίας των καὶ ὑπερασπίζον τὸν ἑαυτὸν των ἀμυνόμενα διὰ τῆς ἐξάρσεως τῶν ἀρετῶν καὶ τῆς ὠφελιμότητός των. Οὕτω :

611 *Τότε ὁ βοῦς ἐφθέγγετο καὶ λέγει πρὸς βουβάλιν...*

615 *Πρῶτον ἐμὲ τὸ κέρας μου χρῶνται καλαμαρᾶδες*

ποιοῦν τὰ καλαμάρια ποιοῦν κονδυλογράφοι·

ἀλλὰ καὶ οἱ τορνάρηδες εἰς ἅπασαν τὴν χρεῖαν,

εἰς θρόνους, εἰς σελλίσματα, εἰς σκάκους, εἰς ταβλίαι

κ' εἰς ἡλακάτας τορνευτὰς σφονδυλοτορνημένας·

- 620 εἰς ἄκρας σκουτελλίων τε, εἰς ἄκρας λατσουνίων,
λέγω δ' ἑτέρας πλείονας δουλείας τορνεμένας.
Καὶ δεῦρο πάλιν νὰ εἰπῶ καὶ περὶ τῶν νευρῶν μου
ἔχουν τα οἱ μαῖστορες τσαγγραῖδες, δοξαραῖδες,
νευρώνουν τὰ δοξάρια, νευρώνουν καὶ τὰς τσάγγρας·
625 ἀκόμη καὶ ὁ σαγιτῆς νευρώνει τὲς σαγίτιες
καὶ ὁ σελλᾶς καὶ σαμαρᾶς χρῶνται καὶ οὗτοι ταῦτα...
641 κάμνει λουρία ἔμορφα, γναμμένα μὲ τὴν στύψιν,
χαλιναροκοπίστελα, ὀπισωμπροστελίνας
καὶ ἄλλα τούτοις ὅμοια ἃ χρῶνται οἱ σελλᾶδες.

Οἱ ὡς ἄνω στίχοι δίδουν πλείστους βιοτεχνικοὺς ὄρους καὶ πληροφοροῦν περὶ τῆς ὕλης ἐξ ἧς κατεσκευάζοντο διάφορα ὄργανα. Ἀπεναντίας ἀπὸ τὸ ἐπόμενο χωρίον τοῦ αὐτοῦ ποιήματος:

- 904 Τότε ἐλθὼν ὁ ἔλεφας ἐστάθη εἰς τὸ μέσον
905 καὶ ταῦτα προσεφθέγγετο εἰς τὴν κοινότητα δλην:
ὥσπερ τις πύργος ἀσφαλῆς καὶ κατωχυρωμένος,
φρούριον ἀπολέμητον καὶ δυνατὸν εἰς ἄκρον,
οὕτως ὑπάρχω καὶ ἐγὼ σφόδρα στερεωμένος·
ἐπάνω μου γὰρ κτίζουσιν κάστρον μὲ τὰ σανίδια
910 καὶ ξυλοπύργους δυνατοὺς πολλὰ ὠχυρωμένους
καὶ στέκουσιν οἱ ἄνθρωποι μέσα ἀρματωμένοι
καὶ πολεμοῦσιν ἰσχυρῶς πάντας τοὺς ἐναντίους
καὶ πάντας καταβάλλουν τους, πάντας καταπονοῦν τους.
Ἀκόμη τὰ ὀστέα μου ποιοῦν μεγάλας χρείας,
915 βασιλικὰ κλινάρια, πατριαρχῶν σελλία
καὶ δοκανίκια γλυπτά, τορνοεμφωλευμένα,
καθίσματα βασιλικά, θρονία δεσποτᾶτα·
κρατοῦν τα οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ μητροπολίται
καὶ οἱ μεγαλοηγούμενοι μὲ τὰς μακρὰς γενειάδας·
920 ἀκόμη καὶ οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ πραγματευτᾶδες
ἔχουσιν τα παιγνίδια καὶ αὐτοὶ τορνεμένα,
ταβλία καὶ ζατρίκια καὶ ὅσα τὰ τοιαῦτα·
ποιοῦν μαχαιρομάνικα μεγάλων μαχαιρίων,
ὁμοίως καὶ εἰς τὰ μικρὰ ὠραιωμένα σφόδρα·
925 κτένια ἔμορφα πολλά, τὰ δένουν μὲ χρυσάφιν
ἀκόμη μὲ ἀσήμιον σμαραγδοπλουμισμένα,
καὶ ἔχουν τα οἱ ἀρχόντισσες καὶ γραῖες καὶ μεσόγρες·

ἀλλ' ἔχουσι καὶ κάτοπτρα ἃ λέγονται καθρέπται
καὶ βλέπουσιν τὸν ἥσκιον τες οἱ νέες κωπελλοῦδες!

μανθάνομεν τὴν χρῆσιν τοῦ ἔλεφαντοστοῦ εἰς ἔπιπλα, παιγνίδια, ὄπλα, κοσμήματα κλπ., πέραν τῆς ἄλλης ὠφελιμότητος τοῦ θηρίου διὰ τὴν πολεμικὴν τέχνην τῆς ἐποχῆς.

Τὸ δεύτερον ποιητικὸν ἔργον εἶναι τὸ μυθιστόρημα τοῦ Καλλιμάχου καὶ τῆς Χρυσορρόης (κατὰ τὴν ἔκδοσιν Ἐ. Κριαρᾶ, 1955), ὅπου ἡ γνωστὴ περιγραφή τοῦ δρακοντόκαστρου. Ἐδῶ, μολονότι ὁ ποιητὴς περιγράφει φανταστικὰ κτίσματα (ὀρμώμενος ἐκ τῶν γνωστῶν του καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν του σωζομένων), οἱ ὄροι ἀναφέρονται εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, τὴν διακοσμητικὴν, τὴν τεχνικὴν καὶ τὰ σκεύη, χρησιμοποιουμένου πρωτίστως τοῦ γνωστοῦ ὄρου ἔκφρασις (περιγραφή). Ἴδού:

- 177 Ἐκφρασις πανεξαίρετος τοῦ δράκοντος τὸ κάστρον.
Τὸ τεῖχος ἦτον ὑψηλόν, ὀλόχρυσον ἀπέξω...
- 183 αἱ δὲ τοῦ κάστρου πύλαι...
- 185 χρυσὸς καὶ λιθομάραροι πλὴν τῶν προτιμητέων,
τῶν πολυτίμων, τῶν καλῶν καὶ τῶν ἐνδοξοιτέρων,
καὶ τάξιν ἐπαρμόζουσιν πρὸς εἶδος ἔξομπλίου...
- 194 Τοῦ κάστρου τὴν λαμπρότητα καὶ τῶν πυργοδωμάτων...
- 202 εἶχε γὰρ πύργους ὑψηλοῦς, οὐρανομήκεις τοίχους...
- 274 Ἐκφρασις πανεξαίρετος τοῦ κήπου καὶ τοῦ κάστρου...
- 276 Ὑπερπηδᾶ τὸ πύργωμα μετὰ καλῆς ἀνδρείας
καὶ παρευθὺς εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ κάστρου πίπτει μέσα...
- 291 Ἐκφρασις πανεξαίρετος καὶ τοῦ λουτροῦ τοῦ κάστρου.
Ἐντὸς τοῦ κήπου τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ περιβολίου
λουτρον εὐρέθη πάντερπνον, ὄλον ὠραιωμένον...
- 298 Ἀπέσω γὰρ παρέκλυπεν εἰς τοῦ λουτροῦ τὸ πλάτος
ἀνθῶν καὶ φύλλων καὶ φυτῶν εὐώδης παρὰ φύσιν
- 300 ὁ γὰρ τεχνίτης τοῦ λουτροῦ μετὰ πολλῆς τῆς πείρας
θυρίδας ὑπετέχνωσε μετὰ τῶν σφαιλισμάτων.
Καὶ τῶν θυρίδων τεχνικῶς ἔξεπανοιγομένων
εὐθὺς ἐντὸς παρέκλυπτον τὰ τῶν εὐόσμων φύλλα.
- Ἀντὶ δὲ τῶν πολυτελῶν ὀρθομαρμαρωμάτων
- 305 εἶχεν καθίρπτας τὸ λουτρον καὶ τὰς ἀρμόσεις τούτων.
Ἐκ μηχανῆς δὲ τεχνικῶς, καὶ ταύτης παραξένου,

- ὁ τοῦ λουτροῦ καὶ τοῦ θερμοῦ παχὺς ἀτμός, νεφώδης
οὐκ ἐπεσκέπαζε ποσῶς ἐκείνους τοὺς καθίρπιτας,
οὐδὲ τῶν λίθων ἤμβλυνε τὸ τηλαυγὲς ἐκείνων,
310 ἀλλ' εἶναι ὑπερνέφελος ἢ τοῦ καθίρπιτου φύσις
καὶ νέφος οὐκ ἐσκέπαζεν τὴν τοῦ λυχνίτου χάριν.
Ἦνίκα γὰρ παρέκλυες ἐκ τοῦ λουτροῦ τὴν θύραν,
εἰς τὸν καθίρπιτην ἔβλεπες καὶ τὸ λουτροὸν ἐθώρεις...
316 Ὁ τροῦλλος ἦν ἀπὸ χρυσοῦ μετὰ λιθομαργάρων,
ὁ δὲ τεχνίτης τὸν χρυσὸν εἰς δένδρον μεταπλάττει,
ἀντὶ καρπῶν δὲ τεχνικῶς ἐνέθηκε τοὺς λίθους.
Ὁ δὲ κοσμίτης τοῦ λουτροῦ πλοκὴν ἐπλάκη ξένην.
320 Θαυμάζω χειῖρας τεχνιτῶν καὶ τοῦ χρυσοῦ τὴν φύσιν·
πῶς ὁ χρυσὸς ὡς ἄμπελος τῇ σμίλᾳ συνεπλάκη...
328 Ἀπὸ δὲ στόματος χρυσοῦ καὶ κεφαλῆς ἀνθρώπου
ἐκεῖνο τὸ ροδόσταμαν φρικτῶς ἀποκενοῦτο.
330 Ἄν εἶδες ἐκ παντός εἰπεῖν ζῶντος ἀνθρώπου στόμα,
οὕτως καὶ τοῦτο τεχνικῶς ὁ χρυσοχὸς ἐκεῖνος
ἀπὸ χρυσοῦ μετέστησεν εἰς κεφαλὴν ἀνθρώπου...
337 Εἰς δὲ καὶ πάλιν τοῦ λουτροῦ τὴν ἐνδοιτέραν θύραν
βηλόθυρον ἐκρέμετο πρὸς τὸ λουτροὸν ἀρμόζον...
349 Εἰς τὸ καμίνιν τὸ λοιπὸν ἐπῆγεν, ἀνεσιτάθην
καὶ καμινάρην τοῦ λουτροῦ γυρεύει νὰ ἐγνωρίσῃ...
357 εὐρέθη τράπεζα λαμπρά, λαμπρῶν βρωμάτων πλῆθος.
Φιλότιμος ἢ τράπεζα, πολυτελεῖς οἱ μῖσσοι...
372 Κλίνη λαμπρά, πολύτιμος, χρυσῆ μετὰ μαργάρων,
κοκκίνων λίθων τηλαυγῶν οὖς λέγουσι λυχνίτας...
393 Λίθινα σκεύη παρ' αὐτῆς τῶν πολυτίμων λίθων.
Εἰς σκεύη μετελάξευσε παντοδαπὰ ποικίλα:
395 πελάξιν λίθον τηλαυγῆν, λυχνίτην ἄλλον λίθον.
Εἰς σκεύη μετετέχνωσεν ὕδατοφόρα πάντα,
ἐκλαξευθέντων τεχνικῶς ἐξ ὑακίνθου λίθου
τῶν ἐκπωμάτων τῶν λαμπρῶν τραπέζης τῆς δευτέρας...
415 Καὶ τὸ κελλίον τοῦ δράκοντος ὡς εὔρεν ἀφηγεῖται...
419 Εἶχεν ἐκεῖνο τὸ κελλίον
ὄλοχρυσομαργάρωτον, κατάχρυσον τὴν στέγην,...
426 Τὸ στέγασμα τὸ πάγχρυσον ἐκείνου τοῦ κελλίου
ὁ Κρόνος ἦν ὡς ἐν χερσὶν τὸν οὐρανὸν συνέχων,

- καθήμενος ἐφ' ὑψηλοῦ θρόνου, λευκὸς τὰς τρίχας
 ἐκεῖ καὶ Ζεὺς ἱστόρητο λευκός, οὐρανοδρόμος...
- 432 Ἄσθηρ ἐκεῖθεν ἔλαμπεν λαμπρὸς τῆς Ἄφροδίτης
 ἔχων ἀκτῖνας τηλαυγεῖς, ἠδονικὰς, ὠραίας.
 Καὶ μετ' αὐτὸν ἱστόρησεν τὸν Ἄρην ὁ τεχνίτης
- 435 ἐρωτικῶς συμπαίζοντα μετὰ τῆς Ἄφροδίτης.
 Εἶχεν ἐκεῖ τὴν Ἀθηνᾶν ἐν θρόνῳ καθημένην
 καὶ διακοσμούσας χάριτας τὸν οὐρανὸν ἐκεῖνον.
 Ἐν μέσῳ τούτων συμπλοκὰς πολλῶν ἀστέρων εἶχεν...

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟΝ ΤΩΝ ΟΡΩΝ

ἀνθῶν, ὁ	κάθισμα (βασιλικόν), τὸ
ἄρμοσις, ἡ	καθρέπτης, ὁ
ἀσήμιον, τὸ	καθίρπτης, ὁ
αὐλή, ἡ	καλαμαρᾶς, ὁ
	καλαμάριν, τὸ
βηλόθυρον, τὸ	καμινάρις, ὁ
	καμίνιν, τὸ
γναμμένος, ὁ	κάστρη, τὰ
	κάτοπτρον, τὸ
δένω ρ.	κελλίν, τὸ
δοκανίκιον (γλυπτόν), τὸ	κέρας (ἐλέφαντος), τὸ
δοξαράς, ὁ	κεφαλὴ (ὑδροχόος), ἡ
δοξάριν, τὸ	κῆπος, ὁ
δουλεία (τορνεμένη), ἡ	κλινάριν, τὸ
	κλίνη, ἡ
ἔκφρασις, ἡ	κονδυλογράφος, ὁ
ἔκπωμα, τὸ	κοσμίτης, ὁ
ἐξόμπλιον, τὸ	κτένιν, τὸ
ζατρίκιον, τὸ	λατσούνιον, τὸ
	λιθομάργαρος, ὁ
ἤλακάτη, ἡ	λίθος (κόκκινος, μάργαρος, λυ- χνίτης κλπ.), ὁ
	λουρίν, τὸ
θερμόν (λουτροῦ), τὸ	λουτρόν, τὸ
θρονίν (δεσποτᾶτον), τὸ	λυχνίτης, ὁ
θρόνος, ὁ	
θύρα (ἐνδοτέρα), ἡ	μαίστωρ, ὁ
θυρίς, ἡ	μάργαρος, ὁ
	μαχαίριν, τὸ
ἱστορῶ ρ.	

μαχαιρομάνικον, τὸ
 μεταλαξεύω ρ.
 μηχανή, ἡ
 μῖσσος, ὁ

νευρώνω ρ.

ξυλόπυργος, ὁ

ὀπισωπροστελίνα, ἡ
 ὀρθομαρμάρωμα, τὸ
 ὄστέα (ἐλέφαντος), τὰ

παιγνίδια (τορνεμένα), τὰ

πελάξιν, τὸ
 περιβόλιον, τὸ
 πύλη (κάστρου), ἡ
 πυργόδωμα, τὸ
 πύργος, ὁ
 πύργωμα, τὸ

σαγίττα, ἡ
 σαγιττᾶς, ὁ
 σαμαρᾶς, ὁ
 σελλᾶς, ὁ
 σελλίον, τὸ
 σέλλισμα, τὸ

σκάκος, ὁ
 σκεῦος, τὸ
 σκουτέλιν, τὸ
 σμαραγδοπλουμισμένος, ὁ
 σμίλα, ἡ
 στέγασμα, τὸ
 στόμα, τὸ
 σφάλισμα, τὸ

ταβλίον, τὸ
 τεῖχος, τὸ
 τεχνίτης, ὁ
 τορνάρις, ὁ
 τορνοεμφωλευμένος, ὁ
 τράπεζα, ἡ
 τροῦλλος, ὁ
 τσάγγρα, ἡ
 τσαγγραῖς, ὁ

ὑάκινθος, ὁ
 ὑδατοφόρον (σκεῦος), τὸ
 ὑποχετεύω ρ.

χαλιναροκοπίστελον, τὸ
 χρυσάφιν, τὸ

ὠραιωμένος (σφόδρα), ὁ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ